

Otto Friedrich Bollnow

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΑΣΚΗΣΗΣ

Εισαγωγή - Μετάφραση ΙΩΑΝΝΗ Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»

ΑΘΗΝΑ - ΓΙΑΝΝΙΝΑ

1993

Επιμέλεια έκδοσης:

Γιάννης Τζαβάρας

Τίτλος πρωτοτύπου: Vom Geist des Übens

Freiburg im Breisgau 1978

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ» Ε.Κ. ΛΑΖΟΣ
Ασκληπιού 3, 106 79 Αθήνα Τηλ. 36.37.973

ISBN 960-248-660-0

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή του μεταφραστή 5

1. Η ζωή και το έργο του O.F. Bollnow 5
2. Οι φιλοσοφικές επιδράσεις πάνω στη σκέψη του Bollnow 6
3. Η Παιδαγωγική του Bollnow 7
4. Για την άσκηση 8

Πρόλογος 10**I. Η υποβάθμιση της άσκησης στη σύγχρονη Παιδαγωγική 12**

1. Η άσκηση στο σχολείο και στη ζωή 12
2. Τα αίτια της υποβάθμισης 13
3. Η αποκατάσταση της άσκησης 14

II. Γλωσσικές προθεωρήσεις 18

1. Η αφετηρία από τη γλωσσική χρήση 18
2. Επισημάνσεις από την ιστορία της λέξης 19
3. Αναδρομή στην πρωταρχή 20
4. Ουσιώδη χαρακτηριστικά της λατρευτικής πράξης 21

III. Η πράξη ως «τόπος» της άσκησης 23

1. Γνώση και ικανότητα 23
2. Ο διαχωρισμός των θεμάτων 24
3. Ένα παράδειγμα: η ικανότητα κρίσης 25

IV. Η ικανότητα [Können] 27

1. Το υπόβαθρο της γλωσσικής προϊστορίας 27
2. Το «να-θέλεις-να-είσαι-ολοένα-περισσότερο-ικανός» κατά τον Josef König 28
3. Η προτεραιότητα της μη-ικανότητας κατά τον Wolfgang Kroug 29
4. Το «να μπορείς να είσαι» κατά τον Martin Heidegger 31

V. Η άσκηση 33

1. Δύο τύποι άσκησης 33

2. Η άσκηση στην αληθινή της έννοια 34
3. Τα όρια των διδακτικών προσπαθειών 35

VI. Η αποκτημένη ικανότητα [Das Gekonnte] 38

1. Η χαρά για την τέλεια ικανότητα 38
2. Ένα παράδειγμα: Η ποιητική ικανότητα κατά τον Rilke 39
3. Η αποκτημένη ικανότητα επίτευξης 39
4. Διαφορές στη δυνατότητα αποκτημένης ικανότητας 41
5. Ξανά Rilke: Η ικανότητα της ζωής και της αγάπης 42
6. Τα όρια της δυνατότητας, να μιλάμε για μια ικανότητα που κατορθώνεται με την άσκηση 43
7. Η διαθεσιμότητα της ικανότητας 44

VII. Η ψυχική διάθεση κατά την άσκηση 47

1. Οι όροι για την επιτυχία της άσκησης 47
2. Η προαγωγή της συγκέντρωσης με την άσκηση κατά τον Fritz Loser 48
3. Η διεύρυνση της προβληματικής: Η άσκηση ως δρόμος προς τη σωστή ζωή 49

VIII. Η άσκηση στον αρχαίο ιαπωνικό πολιτισμό 50

1. Η υψηλή αξιολόγηση της άσκησης 50
2. Ο Eugen Herrigel: για την τέχνη της τοξοβολίας 51
3. Η λειτουργία της άσκησης κατά τον κόμη Dürckheim 54
4. Το κέρδος για τη δική μας προβληματική 56

IX. Η εσωτερική ελευθερία 59

1. Η απώλεια του Εγώ μέσα στην τέλεια άσκηση 59
2. Η κατάσταση της χαλάρωσης 59
3. Η βασική εμπειρία κατά τον Wilhelm Kamlah 60
4. Πρώτοι, προσωρινοί ορισμοί της ελευθερίας 61
5. Η αρμονία θέλησης και ικανότητας 63
6. Η αταραξία [Gelassenheit] 64
7. Η σχέση με τον χρόνο 65

X. Η άσκηση ως δρόμος προς την εσωτερική ελευθερία 67

1. Η αναγκαιότητα της άσκησης 67

2. Η επιλογή ανάμεσα στις ασκούμενες τέχνες 69
3. Περιοχές της άσκησης 70
 - α) Ασκήσεις στην πνευματική περιοχή 70
 - β) Ασκήσεις στη σωματική περιοχή 72
 - γ) Ασκήσεις σχετικές με κάποιο έργο τέχνης 73
4. Μερικά παραδείγματα 73

XI. Η ενότητα άσκησης και ικανότητας 75

1. Η επανασύνδεση της άσκησης με την πρακτική ζωή 75
2. Η άσκηση μέσα στη δημιουργία 76
3. Η ρήξη της ενότητας άσκησης και δημιουργίας 78
4. Η αναγκαιότητα ορισμένων αυτόνομων τύπων άσκησης 79
5. Η ακαταλληλότητα της άσκησης στην ανθρώπινη σχέση 80
6. Η σχέση με το Υπαρξιακό 82

XII. Διδακτικές παρατηρήσεις 84

1. Η πόλωση της προσοχής κατά τη Μαρία Μοντεσσόρι 84
2. Το παιχνίδι των «τύπων ωραιότητας» κατά τον Friedrich Fröbel 86
3. Πλαίσιο και θέμα μιας Διδακτικής της άσκησης 87
4. Η τέχνη ως αντικείμενο άσκησης 88
5. Η αντίθεση τέχνης και επιστήμης 89
6. Τέχνη και επιστήμη μέσα στο μάθημα 90
7. Η σωματική αγωγή. Άσκηση και training 91
 - α παράδειγμα: οι Etüden κατά την Eva Bannmüller 94
8. Τελική επισήμανση 94
9. Συνοπτικές θέσεις για τη Διδακτική της άσκησης 95

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ*

Η παρούσα εισαγωγή στην ελληνική μετάφραση του έργου του O.F. Bollnow *Το πνεύμα της άσκησης* (*Vom Geist des Übens*) δεν είναι δυνατό να καλύψει μια συστηματική παρουσίαση της ζωής και του έργου του συγγραφέα¹. Θέτει ωστόσο δύο στόχους: να συστήσει στον αναγνώστη τον φιλόσοφο-παιδαγωγό O.F. Bollnow, και να κατατοπίσει [11/12] αναφορικά με το ειδικό νόημα που έχει η έννοια της άσκησης σ' αυτόν.

1. Η ζωή και το έργο του O.F. Bollnow

Ο O.F. Bollnow γεννήθηκε το 1903 στην πόλη Stettin της Γερμανίας. Αρχικά σπούδασε θεωρητική Φυσική, αλλά στη συνέχεια στράφηκε στη Φιλοσοφία και στην Παιδαγωγική. Δίδαξε σε διάφορα Πανεπιστήμια της Γερμανίας, και το 1953 διαδέχθηκε τον Spranger στο Πανεπιστήμιο του Tübingen. Εκεί δίδαξε μέχρι το 1970, οπότε συνταξιοδοτήθηκε. Μέχρι το 1991 που απεβίωσε, συνέχιζε την επιστημονική του δημιουργία τόσο στο Tübingen όσο και σε άλλες πόλεις της Γερμανίας, αλλά και της αλλοδαπής.

Σημαντική ήταν η συμβολή του στην ίδρυση και τη λειτουργία του Σεμιναρίου επιμόρφωσης ελλήνων εκπαιδευτικών στη Βάδη-Βυρτεμβέργη από το 1977, στα Παιδαγωγικά Πανεπιστήμια του Esslingen και του Ludwigsburg. Στο Σεμινάριο αυτό δεν έδινε μόνο διαλέξεις, αλλά και κατευθύνσεις, θεωρήθηκε δε από πολλούς ως ο πνευματικός πατέρας του Σεμιναρίου.

Η βαθύτατη πίστη του στη μοναδική αξία κάθε ανθρώπου και κάθε πολιτισμού, ανεξάρτητα από καταγωγή και χρώμα, έφερε κοντά του σπουδαστές απ' όλα τα μέρη του κόσμου. Ο Bollnow ενσάρκωνε μια ανυπόκριτη, μια αυθεντική παιδαγωγική αγάπη και έναν ανεπιτήδευτο, απλό και σεμνό λόγο. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η επικοινωνία του με τον πολιτισμό της Ιαπωνίας αλλά και της Κορέας². Κατ' επανάληψη κλήθηκε από τους Ιάπωνες

* Die Seitenzahlen des Erstdrucks sind in [...] in den fortlaufenden Text eingetragen.

¹ Όλα τα έργα του O.F. Bollnow (μέχρι το 1982) παρατίθενται στο βιβλίο των H.P. Göbbeler / H.U. Lessing (hrsg.), *O.F. Bollnow im Gespräch*, Freiburg - München 1983. Ο έλληνας αναγνώστης μπορεί να βρει τους τίτλους από τα κυριότερα έργα του Bollnow στο βιβλίο: O. F. Bollnow, *Φιλοσοφική Παιδαγωγική*, μετάφρ. Μ. και Κ. Βαϊνάς, Αθήνα 1986, σελ. 137 κ.εξ. — Εκτενείς αναφορές στο έργο του κάνουμε στα υπό έκδοση βιβλία μας: 1. *Φιλοσοφική Παιδαγωγική. Ανθρωπολογική Προοπτική*, 2. *Φιλοσοφική Παιδαγωγική. Οικολογική Προοπτική*, και 3. *Χρόνος και εκπαιδευτικοί τόποι*, εκδ. Αναστασάκη. Χρησιμοποιούμε στα βιβλία αυτά το τελευταίο έργο του O.F. Bollnow, *Zwischen Philosophie und Pädagogik*, Aachen 1988, το οποίο δεν έχει περιληφθεί στην έκδοση των Göbbeler / Lessing ό.π. — Επίσης έχουμε μεταφράσει την τελευταία διάλεξη του στο Σεμινάριο του Ludwigsburg (1985) με θέμα «Οι αρετές του Παιδαγωγού». Θα δημοσιευθεί στο άμεσο μέλλον. Ο Bollnow εξέδωσε απευθείας στην ιαπωνική ορισμένα βιβλία του. Ένα από αυτά έχει τον τίτλο: *Über die Tugenden des Erziehers* και είχε εκδοθεί στο Τόκιο το 1982. Η παραπάνω διάλεξη του στηρίχθηκε στο βιβλίο αυτό.— Από τη γερμανική βιβλιογραφία συνιστούμε τη διδακτορική διατριβή της B. Hoemderg, *Hermeneutik des Vertrauens: die philosophisch-pädagogische Anthropologie O.F. Bollnows*, Münster 1978. Στη διατριβή αυτή κατατάσσονται τα έργα του Bollnow σε φιλοσοφικά και παιδαγωγικά και αναλύεται η θεματική τους. Όπως είναι φυσικό δεν περιλαμβάνεται σ' αυτά *Το πνεύμα της άσκησης*, που εκδόθηκε επίσης το 1978. Τέλος έτοιμη προς έκδοση έχουμε και τη μετάφραση του βιβλίου του *Das Verhältnis zur Zeit* (= *Η σχέση με τον χρόνο*), Heidelberg 1972.

² Δες O.F. Bollnow, *Φιλοσοφική Παιδαγωγική*, ό.π., σελ. 138-9, τα βιβλία που έχουν εκδοθεί στις χώρες αυτές. Δεν περιλαμβάνονται εκεί οι μεταφράσεις των έργων του.

και δίδαξε στα Πανεπιστήμια τους. Στο Πανεπιστήμιο Tamagawa του Τόκιο οι φιλοσοφικές-παιδαγωγικές σπουδές σήμερα στηρίζονται στο έργο του Bollnow. Μάλιστα έχουν μεταφραστεί στην ιαπωνική γλώσσα 23 από τα βιβλία του. Είναι ο μόνος γερμανός στοχαστής που καλλιέργησε μια γόνιμη συνάντηση της δυτικοευρωπαϊκής με την ιαπωνική σκέψη. [12/13]

Ο Bollnow συνέγραψε 40 βιβλία φιλοσοφικού-παιδαγωγικού περιεχομένου, 260 μικρότερες μελέτες και περίπου 200 δημοσιευμένες διαλέξεις. Πολλά από τα έργα του έχουν μεταφραστεί σε ευρωπαϊκές γλώσσες. Δυστυχώς δεν έχουμε μέχρι σήμερα μια συλλογική έκδοση του έργου του, και αυτό αποτελεί ένα από τα κύρια προβλήματα προσέγγισής του.

2. Οι φιλοσοφικές επιδράσεις πάνω στη σκέψη του Bollnow

Σε μια από τις ύστερες αυτοπαρουσιάσεις του ο Bollnow θα πει: «Προερχόμενος από την ιστοριογραφική φιλοσοφία της ζωής του W. Dilthey, αλλά και επηρεασμένος αποφασιστικά από την υπαρξιακή φιλοσοφία του M. Heidegger, είδα στη Φιλοσοφική Ανθρωπολογία, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον H. Plessner, τη δυνατότητα μιας νέας, πέρα από τις αντιθέσεις, θεμελίωση της Φιλοσοφίας»³. Με βάση αυτή την εξομολόγησή του, αλλά και ύστερα από μια συνεχή παρακολούθηση του έργου του, μπορούμε να διακρίνουμε τρία επίπεδα της σχέσης του με τη Φιλοσοφία.

α. Το πρώτο είναι η σχέση του με τη Φιλοσοφία της ζωής. Αυτή η σχέση προήλθε από συστηματική μελέτη της γενιάς «της θύελλας και της ορμής» («Sturm und Drang») και συγκεκριμένα του Goethe, του Schiller και του Jacobi⁴. Πρόκειται για τη γενιά εκείνη που από το τέλος του 18ου αιώνα αντιτάχθηκε στον ορθολογισμό του Διαφωτισμού και πρόβαλε με έμφαση τις μη λογικές δυνάμεις του ανθρώπου, το συναίσθημα και τη φαντασία. Στην κίνηση αυτή διέκρινε ένα δυναμικό ρεύμα αμφισβήτησης κατεστημένων μορφών λειτουργίας της κοινωνίας. Ο Bollnow μελέτησε επίμονα τους Ρομαντικούς και επηρεάστηκε απ' αυτούς⁵. [13/14]

Η Φιλοσοφία της ζωής, έτσι όπως την εξέφραζαν οι Dilthey, Nietzsche και Rilke, καθένας με τον τρόπο του, σημάδεψαν αποφασιστικά τη σκέψη του⁶. Πολλοί σήμερα τον θεωρούν ως τον κύριο εκπρόσωπο της σχολής του Dilthey, της λεγόμενης Πνευματικοεπιστημονικής (geisteswissenschaftlich), και μιλούν για τετράδα W. Dilthey - G. Misch - H. Nohl - E. Spranger, που βρήκε στον Bollnow έκφραση και συνέχεια. Από τον Nietzsche τον εντυπωσίασαν περισσότερο ο *Zaratούστρας* και *Η γέννηση της τραγωδίας*. Ότι η ζωή είναι ανεξάντλητη πηγή, απέραντη και ασίγαστη, ότι κέντρο και αρχή αυτής της ζωής είναι ο άνθρωπος, είναι απόψεις της Φιλοσοφίας της ζωής που επηρέασαν τον στοχασμό του.

β. Το δεύτερο επίπεδο είναι η σχέση του με τον Υπαρξισμό και την Φαινομενολογία⁷. Ο Bollnow δεν τα πήγαινε καθόλου καλά με τη Μεταφυσική, την Οντολογία και την

³ O.F. Bollnow, Πρόλογος στη *Φιλοσοφική Παιδαγωγική*, ό.π. σελ. 9.

⁴ Δες ιδιαίτερα: O.F. Bollnow, *Die Lebensphilosophie F.H. Jacobis*, Stuttgart 1966².

⁵ O.F. Bollnow, *Die Pädagogik der deutschen Romantik. Von Arndt bis Fröbel*, Stuttgart 1977³.

⁶ O.F. Bollnow, Dilthey. Eine Einführung in seine Philosophie, Schaffhausen 1980 (4η έκδ.). — Του ίδιου: *Lebensphilosophie*, Berlin - Göttingen - Heidelberg 1958. — Του ίδιου: *Das Verstehen. Drei Aufsätze zur Theorie der Geisteswissenschaften*, Mainz 1949. — Του ίδιου: *Rilke*, Stuttgart 1955².

⁷ Δες σχετικά: O.F. Bollnow, *Existenzphilosophie*, Stuttgart 1978 (8η έκδ.).

Ψυχολογία, ή τουλάχιστον δεν τα πήγαινε τόσο καλά, όσο με την Ψυχιατρική και την Παιδιατρική. Μάλιστα είχε αρκετά προβλήματα στην αρχή με τον Heidegger και δεν τον θεωρούσε τίποτα περισσότερο από τον φιλόσοφο του *Είναι και χρόνος*. Στη συνέχεια δεν έκρυψε ποτέ τον σεβασμό του γι' αυτόν. Σίγουρα στην προσπάθεια του να υπερβεί τον Υπαρξισμό, επιμένοντας ότι πέραν της αγωνίας υπάρχουν και οι ευχάριστες διαθέσεις του ανθρώπου, που θα πρέπει να προσμετρήσουν στην κατανόηση της ύπαρξης του, δημιούργησε αντιπάλους⁸. Εμείς πιστεύουμε ότι η προσπάθεια που κατέβαλε, για να υπερβεί τον Υπαρξισμό, τον οδήγησε σε μια ευδοκιμότερη σχέση μαζί του. Ο Bollnow όχι μόνο δεν αρνήθηκε τον Υπαρξισμό, αλλά αντίθετα τον συμφιλίωσε με την Παιδαγωγική. Εκτός από [14/15] τις συνεχείς του αναφορές στους Heidegger και Jaspers, ενδιαφέρθηκε για τον γαλλικό Υπαρξισμό και ιδιαίτερα για τον Sartre⁹. Οπωσδήποτε η μελέτη του Υπαρξισμού τον οδήγησε στην παιδαγωγική αποτίμησή του¹⁰.

Η Φαινομενολογία του Husserl, οι γάλλοι φαινομενολόγοι και ο Heidegger σίγουρα τον επηρέασαν. Ωστόσο επεδίωξε, επιμένοντας να φθάσει σε μια φαινομενολογική ερμηνεία της εκπαίδευσης, να απαγκιστρωθεί από το αυστηρό πνεύμα της χουσερλιανής «εποχής». Στους W. Loch και K.W. Plöger βρίσκει ο ερευνητής σήμερα δύο αυθεντικούς εκφραστές της φαινομενολογικής προβληματικής του Bollnow¹¹. Από τον ευρύτερο κύκλο των διαδόχων του στην ίδια κατεύθυνση ξεχωρίζουμε τους K. Giel, F. Kümmel, G. Bräuer και H.M. Schweizer.

γ. Το τρίτο επίπεδο της σχέσης του με τη φιλοσοφία είναι η Φιλοσοφική Ανθρωπολογία της δεκαετίας του '20. Ιδιαίτερα επηρεάστηκε από τον H. Plessner. Απ' αυτόν άντλησε το υλικό του για τη συστηματική επεξεργασία των τριών μεθοδολογικών αρχών της Φιλοσοφικής Ανθρωπολογίας και της Παιδαγωγικής: της ανθρωπολογικής αναγωγής, της αρχής-όργανο και της ανθρωπολογικής ερμηνείας ξεχωριστών φαινομένων¹². Με τον όρο «Ανθρωπολογικός τρόπος παρατήρησης της Παιδαγωγικής» αντιπαρήλθε τη διαμάχη, εάν είναι δοκιμότερος ο όρος «Παιδαγωγική Ανθρωπολογία» από τον όρο «Ανθρωπολογική Παιδαγωγική», και απέδωσε το φιλοσοφικό υπόβαθρο της Παιδαγωγικής. [15/16]

3. Η Παιδαγωγική του Bollnow

Ο Bollnow είναι ο παιδαγωγός της ελπίδας¹³, της αγάπης¹⁴, του χώρου¹⁵ και του χρόνου,

⁸ O.F. Bollnow, *Neue Geborgenheit. Das Problem einer Überwindung des Existentialismus*, Stuttgart 1979 (4η έκδ.). — Του ίδιου: *Das Wesen der Stimmungen*, Frankfurt a.M. 1949.

⁹ O.F. Bollnow, *Französischer Existentialismus*, Stuttgart 1965. —

Δες και: O.F. Bollnow, *Das Verhältnis zur Zeit*, ό.π.

¹⁰ O.F. Bollnow, *Existenzphilosophie und Pädagogik. Versuch über unstetige Formen der Erziehung*, Stuttgart 1977 (5η έκδ.).

¹¹ W. Loch, «Beiträge zu einer Phänomenologie von Gespräch und Lehre». In: *Bildung und Erziehung* 15 (1962), σελ. 641-661.— Του ίδιου: *Lebenslauf und Erziehung*, Essen 1981.— Του ίδιου: «Phänomenologische Pädagogik». In: *Enzyklopädie Erziehungswissenschaft*, Bd. 1, hrsg. von D. Lenzen, Stuttgart 1983, σελ. 155-173.— W. Plöger, *Phänomenologie und ihre Bedeutung für die Pädagogik*, München - Paderborn 1986.

¹² O.F. Bollnow, *Die anthropologische Betrachtungsweise in der Pädagogik*, Essen 1975³.

¹³ O.F. Bollnow, *Philosophie der Hoffnung*, Tokio 1960 (στην ιαπωνική).

¹⁴ O.F. Bollnow, *Die pädagogische Atmosphäre*, Heidelberg 1970 (4η έκδ.).

¹⁵ O.F. Bollnow, *Mensch und Raum*, Stuttgart 1980 (4η έκδ.).

της γλώσσας¹⁶ και της συνάντησης¹⁷, της άσκησης και της σωματικότητας. Είναι αδύνατον εδώ να αναλύσουμε όλα τα αντικείμενα, με τα οποία καταπιάνεται. Γι' αυτό θα περιοριστούμε σε τρία αντιπροσωπευτικά σημεία της Παιδαγωγικής του, που την ήθελε να έχει δικό της, αυτόνομο φιλοσοφικό λόγο.

α. Η Παιδαγωγική είναι ένα αναντικατάστατο όργανο, ένα ειδικό μέσο, με το οποίο προσεγγίζεται ο άνθρωπος ως αγωγή ον. Η αποκλειστική πλευρά του ανθρώπου, η οποία φαίνεται μόνο μέσα από την Παιδαγωγική, πρέπει να τίθεται υπόψη της Φιλοσοφίας, προκειμένου να την διευκολύνει κάθε φορά στην κατανόηση του ανθρώπου.

β. Βασική θέση στην εκπαίδευση έχουν οι ασταθείς μορφές. Εκτός δηλ. από την «τεχνολογική» αντίληψη, που βλέπει την αγωγή σαν μια τεχνική διαδικασία, και την «οργανολογική», που αφήνει το παιδί να αναπτυχθεί μόνο του σαν ένας οργανισμός (Rousseau), υπάρχουν ασταθείς μορφές αγωγής, όπως υπάρχουν ασταθείς μορφές ζωής¹⁸. Αυτές οι ασταθείς μορφές προκύπτουν απρογραμμάτιστα, την ώρα που απρόβλεπτα, μη μεθοδεύσιμα περιστατικά διακόπτουν την ευθύγραμμη πορεία της αγωγής και της μάθησης. Τέτοια είναι η συνάντηση, η κρίση, η νοθεσία, η προειδοποίηση κλπ.

γ. Η Παιδαγωγική οφείλει να μη λειτουργεί σύμφωνα με μια κλειστή εικόνα περί ανθρώπου. Επίσης οφείλει να μη θεωρεί καμιά μέθοδο ως πανάκεια. Οφείλει να σέβεται την εμπειρία χωρίς να παραδίνεται σ' αυτήν. Οφείλει να [16/17] περιγράφει εξονυχιστικά κάθε φαινόμενο της παιδείας και να το ερμηνεύει. Η Παιδαγωγική του Bollnow είναι Ερμηνευτική της εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

4. Για την άσκηση

Η μελέτη του Bollnow για την άσκηση είναι μοναδική στη σύγχρονη γερμανική βιβλιογραφία. Στην ελληνική βιβλιογραφία δεν έχουμε κάποια ανάλογη εργασία. Συνήθως κάνουμε λόγο για άσκηση στα πλαίσια των γνωστικών αντικειμένων των θετικών επιστημών και στα πλαίσια πανεπιστημιακών παραδόσεων, και εννοούμε είτε λύση προβλημάτων για την εμπέδωση της διδαχθείσας ύλης είτε ερμηνεία και σχολιασμό κειμένων. Επίσης μιλάμε για πρακτική εξάσκηση όσων μάθαμε με τη θεωρία, μιλάμε για «στρατιωτικές ασκήσεις», αλλά και για «ασκούμενο» δικηγόρο.

Η μοναδική περιοχή ασκήσεων, που είναι δυνατόν να συγκριθεί με την άσκηση, με το εντελώς ειδικό νόημα που θα μας παρουσιάσει ο Bollnow, είναι εκείνη που αφορά τη σωματικότητα. Στην ελληνική πραγματικότητα συναρτάται η σωματικότητα με την άσκηση σε δύο περιπτώσεις: στον ασητισμό και στη σωματική αγωγή. Ο Bollnow δεν λαμβάνει υπόψη του την πρώτη, δεν ανήκει ίσως κάτι τέτοιο στις προθέσεις του, ούτε ασχολήθηκε συστηματικά με τον ορθόδοξο ασητισμό. Σίγουρα όμως το θέμα της σωματικότητας, που είναι κυρίαρχο θέμα στη μελέτη του, το επεξεργάζεται σύμφωνα με το υλικό που αντλεί από τη μακραίωνη βουδιστική παράδοση και τον ιαπωνικό πολιτισμό. Θα μπορούσε κανείς συνοπτικά να πει ότι το ερώτημα για τον Bollnow είναι τούτο: τι σημαίνει η άσκηση για τον άνθρωπο καθ' ολοκληρίαν;

Τόσο στον πρόλογο του όσο και στο κεφάλαιο για την ενότητα άσκησης και ικανότητας, ο

¹⁶ O.F. Bollnow, *Die Macht des Wortes*, Essen 1971 (3η έκδ.).

¹⁷ O.F. Bollnow, *Existenzphilosophie und Pädagogik*, Stuttgart 1977 (5η έκδ.).

¹⁸ O.F. Bollnow, *Existenzphilosophie und Pädagogik*, ό.π.

Bollnow αναφέρεται στον Schiller για να τονίσει ότι ο άνθρωπος παραμένει μόνο εκεί ολόκληρος άνθρωπος, όπου ασκείται. Η σωματικότητα δεν ταυτίζεται εδώ με το σώμα (Körper), αλλά αποδίδει κυρίως την πνευματικο-σωματική ενότητα (Leib) στην πιο σημαντική της στιγμή: την ώρα που ο άνθρωπος μεταβάλλεται εσωτερικά και με πειθαρχημένη σωματική κίνηση (αναφέρεται το παράδειγμα της τοξοβολίας) υπερβαίνει τον [17/18] κατακερματισμό του μέσα στην καθημερινότητα. Αυτό βέβαια είναι σωστό να γίνεται «διά βίου».

Στο βιβλίο του ο Bollnow δεν σπεύδει να αναφερθεί στην ιαπωνική άσκηση, την οποία παρουσιάζει πρώτη φορά στο όγδοο κεφάλαιο. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να προβούμε σε μια διαίρεση της μελέτης του σε τρεις θεματικές. Στην πρώτη (κεφ. I-VII) ο συγγραφέας, εκτός από τις αναγκαίες διευκρινίσεις που δίνει για την έννοια της άσκησης, εστιάζει κυρίως την προσοχή του στη σημασία της ικανότητας, του κατορθώματος, και συναρτά την επιτυχία της άσκησης με την ψυχική διάθεση του ανθρώπου. Η ικανότητα (Können) είναι εδώ η έννοια-κλειδί, που τον εισάγει στη δεύτερη θεματική (κεφ. VIII-XI). Στην ενότητα αυτή ο συγγραφέας, χωρίς να παραιτείται από τη δυτικοευρωπαϊκή βιβλιογραφία, ανατρέχει στην ιαπωνική, θεμελιώνει τη σχέση ικανότητας και εσωτερικής ελευθερίας και τελικά την ενότητα άσκησης και ικανότητας. Στην τρίτη θεματική ενότητα (κεφ. XII) ο Bollnow τονίζει τη σημασία της άσκησης για τη Διδακτική. Ανατρέχει συγκεκριμένα στην M. Montessori, στον F. Fröbel και στην E. Bannmüller.

Όπως είναι γνωστό ο Schleiermacher έθεσε στις *Παραδόσεις του 1826* το αδυσώπητο ηθικό ερώτημα για κάθε παιδαγωγό: με ποιο δικαίωμα θυσιάζεις ένα λεπτό από τη ζωή του παρόντος του παιδιού στον βωμό του μέλλοντος. Ο ίδιος ο Schleiermacher επεδίωξε την υπέρβαση αυτής της κατάστασης. Αρχικά είδε στο παιχνίδι την παροντικότητα του παιδιού, και στο σημείο αυτό φάνηκε να υπερβαίνει η εκπαίδευση το πρόβλημα της παράδοσής της στη μελλοντικότητα. Ο ίδιος προσδιόρισε τη χρονικότητα της άσκησης ως ικανοποίηση στο παρόν με ταυτόχρονη αναφορά στο μέλλον¹⁹. Πιστεύουμε ότι ο Bollnow επαναπροσδιορίζει με *Το πνεύμα της άσκησης* τον τρόπο με τον οποίο συμφύρονται οι δύο «εκστάσεις» του χρόνου, το παρόν και το μέλλον, χάρη στην άσκηση. Ασφαλώς καμιά σχέση δεν έχει η θεωρία του με πρακτικές ή άλλες οδηγίες, για την επιτυχία ή την ευχάριστη διεξαγωγή των ασκήσεων στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου σχολικού κλάδου. Όμως έ- [18/19] χει πολλά να προσφέρει στον παιδαγωγό, προκειμένου αυτός:

- α. να γνωρίσει τον σημαντικό ρόλο της σωματικότητας στην αγωγή, και
- β. να αντιληφθεί την άσκηση όχι ως καταναγκασμό του παιδιού, αλλά ως δρόμο προς την ολοκλήρωσή του.

Τελειώνοντας θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στον αναπληρωτή καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Γιάννη Τζαβάρα, ο οποίος είχε την επιμέλεια της παρούσας έκδοσης και με τις συνεχείς και πολύωρες παρατηρήσεις του έγινε ο μοχλός της ολοκλήρωσης αυτής της μετάφρασης.

Ρέθυμνο, Σεπτέμβρης '93

ΙΩΑΝΝΗ Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

¹⁹ Δες σχετικά: H. Danner, *Methoden geisteswissenschaftlicher Pädagogik*, München - Basel 1989, σελ. 170 κ.εξ.

Πρόλογος

Η αυτοκατανόηση του ανθρώπου, τουλάχιστο μέσα στη δυτική παράδοση, δεν είχε μέχρι τώρα σε μεγάλη υπόληψη την άσκηση. Ετούτη έπαιζε πάντα έναν υποβαθμισμένο και σχεδόν ασήμαντο ρόλο στο σχολείο και σε άλλες μορφές Αγωγής. Η έρευνα αρχών, άξιων να τύχουν προσοχής, φαινόταν να είναι υπόθεση της Ψυχολογίας. Για τη ζωή μάλιστα του ενήλικου ανθρώπου η άσκηση φαινόταν να μην έχει καμιά σπουδαία σημασία, γι' αυτό μέχρι τώρα από τη Φιλοσοφική Ανθρωπολογία ερευνήθηκε πολύ λίγο.

Απεναντίας στα παρακάτω θα εξηγήσουμε ότι ο άνθρωπος με την άσκηση και μόνο με την άσκηση φθάνει στην πλήρη ανάπτυξη και πραγμάτωση της ζωής του, ότι η άσκηση δηλ. δεν μπορεί να θεωρηθεί μόνο ως προετοιμασία, η οποία εκπληρώνει τον σκοπό της αμέσως μόλις επιτευχθεί η ασκούμενη ικανότητα, αλλά αυτή καθαυτή συνιστά μια ανυπέρβλητη πραγμάτωση της ζωής. Με την έννοια αυτή ο άνθρωπος παραμένει διά βίου ένας ασκούμενος· χάνει τη ζωτικότητα της ζωής του και απολιθώνεται, ευθύς μόλις παύσει να ασκείται, έτσι που δίκαια θα μπορούσε κάποιος να χρησιμοποιήσει, με κάποια παραλλαγή, τη φράση του Schiller: Ο άνθρωπος παραμένει μόνο εκεί καθ' ολοκληρίαν άνθρωπος, όπου ασκείται· πέφτει στην άβυσσο, κάτω από το ανθρώπινο Είναι του, όταν πια δεν κοπιάζει ασκούμενος. Η άσκηση κερδίζει έτσι μια κεντρική θέση στη Φιλοσοφική Ανθρωπολογία, η οποία επιδιώκει την κατανόηση του ανθρώπου.

Για να επεξεργασθούμε το βασικό ανθρωπολογικό ερώτημα σχετικά με την ουσία της άσκησης, θα εξετάσουμε την υποβαθμισμένη σήμερα θέση της άσκησης στο σχολικό μάθημα και θα αναζητήσουμε τις αιτίες της υποβάθμισης της, όπως επίσης αντίστροφα, θα επιδιώξουμε να διαλευκάνουμε την αναγκαιότητα της άσκησης, κάτι που θα απαλύνει το άλγος των παιδαγωγών. Αυτή η προβληματική οδηγεί αναγκαστικά περαιτέρω στο παραμελημένο ερώτημα σχετικά με την ουσία της άσκησης, και στο ερώτημα που συνδέεται στενά με αυτό, σχετικά με την ουσία της ικανότητας [Können] ως σκοπού κάθε είδους άσκησης. Ο άνθρωπος φανερώνεται επίσης ως το Ον, του οποίου οι [20/21] ικανότητες δεν αποκτώνται ως ένα τυχαίο συμβεβηκός, αλλά το «Είναι» του το ίδιο συνίσταται σε μια «ικανότητα», και μάλιστα έτσι ώστε ο άνθρωπος δεν μπορεί να διαθέτει την ικανότητά του σαν μια σταθερή περιουσία του, αλλά μόνο με μια διαρκή άσκηση, μπορεί να την αποκτά και να την διατηρεί.

Επειδή μια τέτοια άσκηση λίγο καλλιεργήθηκε μέσα στη δυτική παράδοση, και επειδή δεν έχουν διαμορφωθεί εδώ ιδιαίτερες μέθοδοι σωστής άσκησης, αποκτούν και για τον ευρωπαϊό οι μορφές άσκησης, που αναπτύχθηκαν στην Ιαπωνία και προπαντός στον Βουδισμό, συστηματικό-ανθρωπολογικό ενδιαφέρον διότι εκεί, σε μια μακριά παράδοση, προέκυψε η αντίληψη ότι οι ασκήσεις δεν εξυπηρετούν την απόκτηση κάθε φορά μιας επιμέρους ικανότητας, αλλά επιδιώκουν την εσωτερική μεταβολή του ανθρώπου, την υπέρβαση του κατακερματισμένου Εγώ της καθημερινότητας και την αναγωγή του σε μια αυθεντική και αληθινή ζωή.

Αυτό θα πρέπει εδώ, με το παράδειγμα της τοξοβολίας και άλλων συγγενών τεχνών, να αναλυθεί συστηματικά και γόνιμα για τη Φιλοσοφική και Παιδαγωγική Ανθρωπολογία. Εάν συσχετίσουμε την έννοια της αληθινής ζωής του ανθρώπου με την έννοια της εσωτερικής ελευθερίας, τότε η άσκηση είναι ο δρόμος - και μάλιστα ο μοναδικός — με τον οποίο ο άνθρωπος εξασφαλίζει, ύστερα από προσωπική προσπάθεια, την εσωτερική ελευθερία.

Με την έννοια αυτή εδώ πρόκειται αρχικά για το φιλοσοφικό-ανθρωπολογικό ερώτημα, δηλ. για τη βασική εξήγηση της λειτουργίας της άσκησης σε συνάρτηση με την ανθρώπινη ζωή, καθώς και για τις σοβαρές ηθικές συνέπειες, οι οποίες ανακύπτουν από μια τέτοια αντίληψη περί ασκήσεων. Κατά πόσο, χάρη ο' αυτή την έρευνα, θα αποκτηθούν γνώσεις που θα μπορούσαν ν« επιδράσουν στην ιδιαίτερη προβληματική της Διδακτικής, είναι ένα ερώτημα που δεν καλύπτεται από τον κύκλο των παρακάτω σκέψεων. Θα πρέπει ωστόσο να προσφερθούν ως κατακλείδα τουλάχιστο μερικές γενικές αναφορές. [21/22]